

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Dziecka
Marek Michalak

Warszawa, 25 maja 2010 roku

ZSR/500/13/2010/AP

Pan
Krzysztof Kwiatkowski
Minister Sprawiedliwości

Stanowmy Panie Ministrze,

W związku z zaangażowaniem Pana Ministra w realizację inicjatyw, mających na celu udoskonalanie funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących najmłodszych, przedstawiam poniżej propozycje zmian wybranych przepisów Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego w zakresie szeroko pojętej ochrony małoletnich przed przestępczością seksualną.

Analiza obowiązujących przepisów prawa, przeprowadzona przez moje biuro we współpracy z ekspertami z Fundacji Kidprotect.pl, wskazuje na potrzebę wprowadzenia szeregu nowych rozwiązań wzmacniających prawa małoletnich ofiar bądź świadków.

W pierwszej kolejności pragnę zwrócić uwagę na potrzebę zagwarantowania małoletnim powyżej 15. roku życia uprawnień do inicjowania postępowania karnego o przestępstwo stypizowane w art. 197 Kodeksu karnego. W myśl obowiązującego art. 205 Kodeksu karnego, przestępstwo zgwałcenia jest ścigane na wniosek pokrzywdzonego. Dziecko, które ukończyło 15. rok życia, nie ma jednak uprawnienia do samodzielnego złożenia wniosku o ściganie sprawcy. W jego imieniu oświadczenie woli w tym zakresie, w oparciu o art. 51 Kodeksu postępowania karnego, składa przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje. Skoro złożenie wniosku stanowi warunek sine qua non rozpoczęcia procedury karnej, to w sytuacji, gdy sprawcą czynu jest właśnie przedstawiciel ustawowy pokrzywdzonego dziecka bądź jego opiekun prawny – istnieje realne zagrożenie, że do wszczęcia postępowania karnego nie dojdzie. W mojej ocenie, takie ukształtowanie przepisów narusza uprawnienia małoletnich pokrzywdzonych do skutecznego ścigania sprawców przestępstw, określonych w art. 197 Kodeksu karnego. W związku z tym, zwracam się o podjęcie inicjatywy, zmierzającej do umożliwienia małoletnim pokrzywdzonym

powyżej 15. roku życia samodzielnego inicjowania postępowania karnego o przestępstwo zgwałcenia.

Kolejny istotny problem dotyczy trudności interpretacyjnych przepisu art. 199 § 3 Kodeksu karnego. Skoro ustawodawca podjął próbę penalizacji zachowań, związanych z bardzo niepokojącym zjawiskiem prostytucji dziecięcej, to wydaje się zasadnym doprecyzowanie obowiązujących w tym zakresie przepisów tak, by stworzyć skuteczne narzędzie do ścigania tych, którzy korzystają z usług seksualnych małoletnich. Intencją ustawodawcy było z pewnością rozszerzenie zakresu ochrony dzieci poprzez usankcjonowanie określonych zachowań o charakterze seksualnym wobec nich, jednakże w praktyce § 3 omawianego przepisu uznawany jest za typ quasi-kwalifikowany. Przy ocenie prawnej czynu następuje zatem odniesienie do znamion z paragrafu 1. Biorąc pod uwagę systematykę rozdz. XXV Kodeksu karnego, bardziej właściwe byłoby redakcyjne wyodrębnienie art. 199 § 3 Kodeksu karnego do osobnego przepisu.

Rozważając kwestie wzmocnienia standardów ochrony praw pokrzywdzonego dziecka, nie sposób pominąć zjawiska wykorzystania seksualnego. Podstawowym zapisem, regulującym zachowania o charakterze pedofilskim jest art. 200 Kodeksu karnego. Przestępstwo z art. 200 § 1 Kodeksu karnego stanowi występki, który pierwotnie był zagrożony karą pozbawienia wolności od roku do lat 10, obecnie zaś za popełnienie takiego czynu grozi od 2 do 12 lat pozbawienia wolności. Z uwagi na szczególnie rodzaj chronionego dobra należałoby rozważyć zakwalifikowanie czynów pedofilskich do katalogu zbrodni i w konsekwencji podnieść dolną granicę sankcji ustawowej. Wówczas kara, grożąca za czyn opisany w art. 200 Kodeksu karnego, nie mogłaby być niższa, niż 3 lata pozbawienia wolności.

Ponownie chciałbym również zwrócić uwagę na potrzebę modyfikacji przepisów w tym zakresie. Uważam, że wydłużenie okresu przedawnienia, w połączeniu z innymi zmianami o systemowym charakterze pozwoli skuteczniej walczyć z przestępczością seksualną wobec dzieci. Skala zjawiska związanego z seksualnym wykorzystywaniem najmłodszych budzi mój ogromny niepokój. Uważam, że należy podejmować wszelkie możliwe, działania zmierzające do wsparcia ofiar przemocy seksualnej w traumatycznym procesie dochodzenia prawdy i sprawiedliwości.

W mojej opinii – właśnie wydłużenie okresu przedawnienia przestępstw o charakterze seksualnym przyczyniłoby się do wzmocnienia pozycji pokrzywdzonego takim czynem. Każda bowiem ofiara przemocy seksualnej inaczej przeżywa doznana krzywdę. Mechanizmy obronne, zwłaszcza w wypadku najmłodszych, mogą doprowadzić do wyparcia bolesnych

wspomnień na długie lata. Stąd wiele ofiar molestowania seksualnego podejmuje walkę o ukaranie sprawcy dopiero w wieku dorosłym czyli po kilkunastu bądź nawet kilkudziesięciu latach od momentu popełnienia przestępstwa na ich szkodę. Regulacja, która obecnie obowiązuje w zakresie przedawnienia może wręcz prowadzić do całkowitej bezkarności niektórych sprawców. Tak się niestety może zdarzyć, gdy ich ofiary pozostają bez fachowej pomocy i wsparcia. Trauma związana z doznaną krzywdą może paraliżować działania każdego pokrzywdzonego, tym bardziej dziecka i to dziecka wykorzystanego seksualnie.

Konieczne jest też zapewnienie bezpieczeństwa małoletnim użytkownikom Internetu. Z uwagą przyglądam się wirtualnej rzeczywistości, która staje się coraz ważniejszym elementem życia codziennego. Nowe technologie najszybciej trafiają do ludzi młodych, nie dziwi więc ich popularność wśród dzieci i młodzieży. Rozwój Internetu oraz zwiększenie dostępności do tego medium rodzi wiele nowych możliwości, ale także – wywołuje poważne zagrożenia. Uważam, że należałoby podjąć działania, zmierzające do jak najszerszego zabezpieczenia młodych ludzi przed dostępem do treści dla nich nieodpowiednich. Zgodnie z art. 202 § 2 Kodeksu karnego, prezentowanie treści pornograficznych osobom małoletnim poniżej 15. roku życia jest karalne. Przepis ten, w odniesieniu do stale rozwijających się i zmieniających realiów Internetu, wydaje się być nieprecyzyjny, bowiem zapis „(...) w sposób umożliwiający zapoznanie się (...)” jest niedookreślony. Należy zastanowić się nad wzmocnieniem i ujednocnieniem standardów, dotyczących stosowania tzw. stron ostrzegawczych. Praktyka pokazuje, że nie wszyscy webmasterzy stosują rozwiązania ostrzegawcze, a ci, którzy wprowadzają takie zabezpieczenia, nie stosują jednolitych standardów formy, sposobu i czasu ich wyświetlenia. Uzasadniony wydaje się więc postulat, by stworzyć obowiązujący, jednolity wzór ostrzeżenia i zasad jego publikacji przed uzyskaniem dostępu do treści zabronionych dla dzieci.

Inną, pożądaną – choćby ze względu na potrzebę dostosowania prawa krajowego do postanowień Konwencji z Lanzarote – zmianą, jest wprowadzenie całkowitego zakazu posiadania lub przechowywania treści pornograficznych z udziałem małoletniego. Należałoby przy tym rozważyć zasadność wyłączenia odpowiedzialności karnej w sytuacji, gdy to właśnie małoletni posiada lub przechowuje wytworzone przez siebie treści ze swoim udziałem.

Walka z przestępczością seksualną na szkodę małoletnich byłaby też skuteczniejsza, gdyby wprowadzić obligatoryjność stosowania niektórych środków karnych wobec sprawców tego rodzaju przestępstw. W moim przekonaniu, konieczność

ochrony dóbr pokrzywdzonego dziecka nakazuje wprowadzenie obowiązkowego stosowania przez Sąd środków takich, jak dożywotni zakaz podejmowania pracy, związanej z opieką nad dziećmi, dożywotni lub określony w czasie zakaz zbliżania się lub przebywania w określonych miejscach bądź też nakaz podjęcia oznaczonych działań, np. rozpoczęcia terapii. Brak w polskim prawie karnym nakazu stosowania wskazanych środków może narażać nie tylko pokrzywdzone dziecko, ale również inne potencjalne małoletnie ofiary na niebezpieczeństwo, związane z powrotem sprawcy do przestępstwa. W przypadku czynów zabronionych o charakterze seksualnym ponowne popełnienie przez sprawcę podobnego przestępstwa jest wysoce prawdopodobne. Wprowadzenie kompleksowej regulacji w zakresie środków karnych – zwłaszcza tych, które zobowiążą skazanego do podjęcia terapii – pozwoliłoby zminimalizować ryzyko wystąpienia groźnej w skutkach recydywy.

Pragnę też zwrócić uwagę Pana Ministra na potrzebę ciągłego podnoszenia kwalifikacji sędziów i prokuratorów w zakresie spraw, związanych z przestępczością na szkodę małoletnich. Wykonywanie czynności z udziałem dzieci niewątpliwie wymaga pogłębionej wiedzy z zakresu psychologii i pedagogiki. Z kolei charakter czynów, podlegających ocenie, obliguje do przeszkolenia kadry wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania również w aspekcie zagadnień, dotyczących seksuologii i informatyki. Stąd niezbędne wydaje się systematyczne organizowanie szkoleń, podnoszących kompetencje sędziów i prokuratorów.

Na podstawie art. 10a ust. 1 i 11 ust. 2 ustawy z 6 stycznia 2000 roku o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. Nr 6, poz. 69 z późn. zm.), zwracam się do Pana Ministra o podjęcie stosownych działań, zmierzających do opracowania projektu zmian systemowych, przy uwzględnieniu podniesionych przeze mnie uwag, tak by prawa małoletnich, pokrzywdzonych przestępstwami na tle seksualnym, były zabezpieczone w szerszym, niż obecnie, zakresie.

z wyrazami szacunku
Marek Piński

Warszawa, dnia 16.06.2010 r.

DPC III 076-20/10/3
DWM V 073-21/08

dot.

ZSR/500/11/2010/AT

ZSR/500/13/2010/AP

ZSR/500/14/2010/AP

ZSR/500/15/2010/AP

ZSR/500/16/2010/AP

Pan

Marek Michalak

Rzecznik Praw Dziecka

Szanowny Panie Rzeczniku Praw Dziecka

W odpowiedzi na pisma Pana Ministra z 13 oraz 25 maja br. (nr jak wyżej) dotyczące szeroko pojętej ochrony małoletnich przed przestępczością seksualną, pragnę Pana Ministra zapewnić, że w Ministerstwie Sprawiedliwości podejmowane są liczne działania, które powinny przyczynić się do skuteczniejszej walki z tym zjawiskiem.

Przypomnę, że Polska jako jedno z pierwszych państw podpisała Konwencję Rady Europy z 2007 r. o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych już w dniu otwarcia jej do podpisu, tj. 25 października 2007 r. Polska była organizatorem międzynarodowej konferencji przygotowanej pod auspicjami Rady Europy w Warszawie w dniach 15-16 grudnia 2008 r., która miała na celu promowanie rozwiązań przyjętych w konwencji, a także spowodowanie przyspieszenia działań dostosowawczych państw Rady Europy zmierzających do ratyfikacji konwencji.

Odnosnie do propozycji legislacyjnych przedstawionych przez Pana Ministra a także prośby o informację, na jakim etapie są działania niezbędne do rozpoczęcia procedury ratyfikacyjnej wspomnianej konwencji informuję, że obecnie

w Ministerstwie Sprawiedliwości prowadzone są prace legislacyjne związane z dostosowaniem prawa krajowego do regulacji zawartych w konwencji Rady Europy z 25 października 2007 r., zwanej także konwencją z Lanzarote. Projekt ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw został w dniu 21 maja br. skierowany do Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego i znajduje się na etapie wszczęcia procedury uzgodnień międzyresortowych. Projekt uwzględnia większość rozwiązań proponowanych w konwencji, a jednocześnie realizuje niektóre postulaty legislacyjne zgłaszane przez Pana Ministra. I tak:

1. odnośnie do propozycji zmiany **art. 205 kk** w zakresie zagwarantowania małoletnim powyżej 15 roku życia samodzielnego uprawnienia do inicjowania postępowania karnego o przestępstwo z art. 197 kk informuję, że projekt ustawy przewiduje zmianę trybu ścigania przestępstw określonych w art. 197, 199 § 1 i 198 kk. Zgodnie z projektem ściganie przestępstw seksualnych popełnionych wobec małoletnich - również powyżej 15 roku życia - następuje z urzędu. A zatem uwzględnienie propozycji Pana Ministra jest bezprzedmiotowe. Projekt ustawy zapewnia dalej idącą ochronę małoletnich niż zaproponowana przez Pana Ministra. W sytuacji, gdy do zainicjowania postępowania nie będzie potrzebny wniosek małoletniego pokrzywdzonego, jego wszczęcie będzie mogło także nastąpić na skutek zawiadomienia złożonego przez nauczycieli, sąsiadów, dalszych krewnych itp. Brak aktywności pokrzywdzonego w tym zakresie nie uniemożliwi zatem prowadzenia postępowania. Dodatkowo należy zaznaczyć, że może to być korzystne dla małoletnich pokrzywdzonych, pozostających w jakiegokolwiek zależności od sprawcy;
2. odnośnie do propozycji zmiany **art. 199 kk** w zakresie stworzenia skutecznego narzędzia do ścigania osób korzystających z usług seksualnych małoletnich poprzez redakcyjne wyodrębnienie art. 199 § 3 do osobnego przepisu informuję, że projekt ustawy propozycję uwzględnia częściowo. Projektowane zmiany w Kodeksie karnym przewidują kolejną jednostkę

redakcyjną w art. 199 kk dotyczącą ścigania osób korzystających z usług seksualnych małoletnich w zamian za udzielenie korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy, a także zmianę redakcyjną w art. 199 § 3 kk polegającą na wyłączeniu części przesłanek i przeniesieniu ich do następnego, nowego paragrafu. Zmiany te zostały jednak dokonane w ramach tego samego przepisu (art. 199), a nie – jak proponuje Pan Minister – w ramach osobnego jednostki redakcyjnej;

3. odnośnie do propozycji zmiany **art. 101 § 4 kk** w zakresie wydłużenia okresu przedawnienia przestępstw o charakterze seksualnym do kilkunastu bądź nawet kilkudziesięciu lat od momentu popełnienia przestępstwa na szkodę małoletnich informuje, że projekt ustawy propozycje uwzględnia częściowo. Opracowane zmiany do Kodeksu karnego przewidują uzupełnienie przepisu o nowe typy przestępstw, dla których zgodnie z art. 33 konwencji z Lanzarote okres przedawnienia powinien odpowiadać wymogom zawartym w tym przepisie. Wprowadzone w nim modyfikacje są również konsekwencją przedstawionych w projekcie zmian, a jego celem jest zapewnienie pokrzywdzonemu dziecku czasu wystarczającego dla skutecznego, samodzielnego wszczęcia postępowania, po uzyskaniu przez nie pełnoletniości. Okres przedawnienia pozostawiono w dotychczasowym kształcie uznając, że czas 5 lat jest wystarczający do podjęcia przez pokrzywdzonego decyzji w tym zakresie;
4. odnośnie do propozycji zmiany **art. 202 kk** w zakresie wprowadzenia całkowitego zakazu posiadania lub przechowywania treści pornograficznych z udziałem małoletniego, przy wyłączeniu odpowiedzialności karnej w sytuacji, gdy małoletni posiada lub przechowuje wytworzone przez siebie treści ze swoim udziałem informuje, że projekt ustawy propozycje uwzględnia. Konwencja z Lanzarote wprowadza w takim wypadku granicę wieku 18 lat i w takim też kierunku idą zmiany do Kodeksu karnego. Zaproponowane zostało odpowiednie przeredagowanie art. 202 kk

i generalnie podwyższenie wieku ochrony małoletniego w kontekście produkcji i posiadania pornografii dziecięcej do lat 18. Jednocześnie jednak zmienia się zakres penalizacji produkcji i posiadania pornografii dziecięcej wytworzonej i posiadanej na prywatny użytek i za zgodą uczestniczącego w niej małoletniego, który ukończył 15 lat. Zgodnie bowiem z art. 200 § 1 kk *a contrario* kontakty seksualne, także osób dorosłych, z małoletnimi powyżej 15 roku życia są dozwolone. Dozwolone zatem powinno być także utrwalanie i posiadanie na prywatny użytek osób uczestniczących w takich kontaktach treści pornograficznych, które je ilustrują.

W opracowywanym obecnie projekcie ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny i niektórych innych ustaw nie została natomiast wprowadzona propozycja nowelizacji art. 200 kk w zakresie zakwalifikowania czynów pedofilskich do katalogu zbrodni i podniesienie dolnej granicy sankcji ustawowej tak, aby kara grożąca za czyn opisany w art. 200 kk nie mogła być niższa niż 3 lata pozbawienia wolności. W 2004 roku podwyższono dolne granice ustawowego zagrożenia tego czynu z sankcji od roku (do lat 10 pozbawienia wolności) do sankcji od 2 lat (do 12 lat pozbawienia wolności). W chwili obecnej brak jest wystarczających argumentów dla kolejnego podnoszenie dolnej granicy ustawowego zagrożenia za czyny, o których mowa w art. 200 kk.

Do przygotowanego projektu nie zostały także wprowadzone zmiany w zakresie **obligatoryjności stosowania niektórych środków karnych wobec sprawców przestępstw pedofilskich**, tj. dożywotni zakaz podejmowania pracy związanej z opieką nad dziećmi; dożywotni lub określony w czasie zakaz zbliżania się lub przebywania w określonych miejscach czy też nakaz podjęcia oznaczonych działań, np. rozpoczęcia terapii. W zakresie dożywotniego zakazu podejmowania pracy związanej z opieką nad dziećmi, art. 41 § 1b kk przewiduje obowiązek sądu orzeczenia zakazu wykonywania wszelkich lub określonych zawodów albo działalności, związanych z wychowaniem, edukacją, leczeniem małoletnich lub

z opieką nad nimi – na zawsze, w razie ponownego skazania na karę pozbawienia wolności za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego. Sąd może orzec taki zakaz w sytuacji, gdy sprawca skazany jest za taki czyn po raz pierwszy na karę pozbawienia wolności. Zakaz zbliżania się lub przebywania w określonych miejscach w przypadkach skazania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego reguluje natomiast art. 41 a kk. Sąd może orzec taki zakaz na zawsze w wypadkach recydywy (art. 41a § 2 i § 3 kk). W pozostałych przypadkach sąd może lub musi orzec taki zakaz (obowiązek powstrzymywania się) w okresie od roku do lat 15. Jeżeli natomiast chodzi o nakaz podjęcia leczenia lub poddania się oddziaływaniom terapeutycznym to pragnę wyjaśnić, że rzeczywiście art. 39 kk nie przewiduje takiego środka karnego. Obowiązek taki można jednakże nałożyć na sprawcę jako środek probacyjny. Nowela m.in. Kodeksu karnego, która weszła w życie 8 czerwca br. przewiduje w art. 93 możliwość zastosowania wobec sprawcy z zaburzeniami preferencji seksualnych środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zakładzie zamkniętym lub skierowaniem na leczenie ambulatoryjne. Podobne rozwiązanie przewidziane w art. 95a skierowane jest do sprawców po opuszczeniu zakładu karnego. A zatem już na gruncie obowiązujących przepisów stosuje się wobec sprawców rozwiązania, które proponuje Pan Minister w swoim wystąpieniu. Nie zawsze mają one jednak charakter obligatoryjny i podlegają każdorazowo indywidualnej ocenie sądu, w zależności od konkretnej sprawy.

Jeżeli natomiast chodzi o propozycję **doprecyzowania zasad wykorzystania dowodu z opinii biegłych w trakcie postępowania dowodowego**, w szczególności w sprawach dotyczących rozpowszechniania pornografii dziecięcej poprzez ograniczenie możliwości powoływania biegłych (np. na okoliczność, czy materiał pornograficzny dotyczy małoletnich poniżej 15 roku życia gdy oczywiste jest, że materiały pornograficzne dotyczą kilkuletnich dzieci; na okoliczność czy materiał ma charakter pornograficzny przy ewidentnym

utrwaleniu obcowania płciowego lub innych czynności seksualnych, a także wykorzystania w postępowaniu opinii biegłych lub innych ekspertyz sporządzonych do innych spraw, a dotyczących tych samych skopiowanych materiałów dostępnych w Internecie), sprawa zasługuje na rozważenie. Należy jednak pamiętać o tym, że w każdej sprawie materiał dowodowy może być inny, a sądy nie posiadają wiedzy na temat przeprowadzonej opinii biegłych w innej części kraju. Nie można także ograniczać sądom swobody w dopuszczaniu dowodów, jako że jest to sposób na rozwianie ich wątpliwości. Z pewnością jednak zastrzeżenia zgłoszone przez Pana Ministra zostaną w Ministerstwie Sprawiedliwości przeanalizowane przede wszystkim pod kątem prawidłowej praktyki stosowania tego dowodu z opinii biegłych w tej szczególnej grupie spraw toczących się przed sądami. W pełni także popieram potrzebę ciągłego podnoszenia kwalifikacji sędziów i prokuratorów w zakresie spraw związanych z przestępczością na szkodę małoletnich, na co będę zwracał szczególną uwagę w ramach szkoleń prowadzonych przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury.

Jeżeli natomiast chodzi o propozycję zapewnienia bezpieczeństwa małoletnim użytkownikom Internetu poprzez wzmocnienie i ujednoczenie standardów dotyczących stosowania tzw. stron ostrzegawczych (stworzenie jednolitego wzoru ostrzeżenia i zasad jego publikacji przed uzyskaniem dostępu do treści zabronionych dla dzieci), uprzejmie informuję, że postulat ten wykracza poza kompetencje Ministra Sprawiedliwości.

Jednocześnie proponuję przekazanie tej propozycji powołanemu przez minister Elżbietę Radziszewską – Sekretarza Stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania, Zespołowi ds. Przeciwdziałania Dyskryminacji Małoletnich w Elektronicznych Środkach Masowego Przekazu. Zespół ten, którego Pan Minister jest członkiem wydaje się być najlepszym, interdyscyplinarnym organem stworzonym do inicjowania rozwiązań mających na celu wzmocnienie bezpieczeństwa dzieci przede wszystkim

w mediach elektronicznych także i z tego powodu, że w jego skład wchodzi m.in. przedstawiciele portali internetowych.

Dziękuję także za umożliwienie mi zapoznania się z propozycjami rozwiązań skierowanymi do Jerzego Millera – Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, co daje pełny obraz szeregu zmian proponowanych przez Pana Ministra służących ochronie dzieci przed przestępczością seksualną.

Na koniec pragnę Pana Ministra ponownie zapewnić o szczególnym zaangażowaniu i poparciu dla rozwiązań służących poprawie bezpieczeństwa dzieci, zwłaszcza przed zachowaniami o charakterze pedofilskim. Deklaruję jednocześnie gotowość osobistej współpracy w tym zakresie, jak i poprzez działania moich współpracowników. Jestem bowiem przekonany, że wspólne, poparte wiedzą i doświadczeniem działania przyniosą rozwiązania efektywnie służące naszym najmłodszym obywatelom.

Z wyrazami szacunku:

Krzysztof Kwiatkowski

Warszawa, dnia 20 września 2010 r.

RZECZPOSPOLITA POLSKA
MINISTER SPRAWIEDLIWOŚCI

DL-P-I-0761-11/10

dot. ZSR/500/13/2010/AP

Pan

Marek Michalak

Rzecznik Praw Dziecka

W związku z pismem z dnia 25 maja 2010 r., nr ZSR/500/13/2010/AP, w sprawie propozycji zmian wybranych przepisów Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego w zakresie szeroko pojętej ochrony małoletnich przed przestępczością seksualną, uprzejmie przedstawiam, co następuje.

I. Wyrażane przez Pana Rzecznika poglądy o celowości konsekwentnego wzmocnienia prawnokarnej ochrony małoletnich ofiar przestępstw seksualnych oraz wyjątkowej naganności takich zachowań skierowanych przeciwko osobom małoletnim, są w pełni podzielane przez Ministra Sprawiedliwości. Problematyka ochrony osób małoletnich przed wykorzystaniem seksualnym, jako jedno z najbardziej istotnych zagadnień współczesnej polityki karnej, pozostaje w stałym zainteresowaniu kierownictwa resortu sprawiedliwości, stanowiąc przedmiot konsekwentnych działań i inicjatyw legislacyjnych tego resortu.

Odnosząc się do przedstawionych w piśmie Pana Rzecznika propozycji zmian legislacyjnych należy na wstępie zauważyć, że w istotnej części znajdują one już odzwierciedlenie w przepisach wprowadzonych ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy –

Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 206, poz. 1589), która weszła w życie z dniem 8 czerwca 2010 r.

Powołana nowelizacja wprowadziła zaostrzenie odpowiedzialności za niektóre przestępstwa o charakterze seksualnym popełnione na szkodę małoletniego, w szczególności wprowadzone zostały nowe typy kwalifikowane przestępstwa zgwałcenia, mające charakter zbrodni zagrożonych karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3, w postaci:

- przestępstwa zgwałcenia osoby małoletniej w wieku poniżej 15 lat,
- przestępstwa zgwałcenia wstępnego, zstępного, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry.

Znowelizowany stan prawny, w zakresie odnoszącym się do przestępstwa zgwałcenia, odpowiada zatem postulatowi Pana Rzecznika dotyczącemu zakwalifikowania czynów pedofilskich do katalogu zbrodni.

Jednocześnie wskazać należy na brak podstaw do wzmożenia represji karnej wobec sprawców przestępstw określonych w art. 200 k.k. Znaczna rozpiętość zagrożenia ustawowego przewidzianego za określone w tych przepisach czyny (kara pozbawienia wolności od lat 2 do 12), przy uwzględnieniu bardzo odmiennych stanów faktycznych wypełniających znamiona tych typów czynów zabronionych, zwłaszcza z uwagi na wieloodmianowy charakter bezprawia określonego w § 1 tego artykułu, które może być popełnione zarówno przez obcowanie płciowe z małoletnim poniżej lat 15, jak i dopuszczenie się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej albo jej doprowadzenie do poddania się takim czynnościom lub ich wykonania, przemawia przeciwko modyfikacji obecnej wysokości zagrożenia ustawowego. Podkreślić przy tym należy, że ponowienie przez sprawcę zachowań wypełniających znamiona przestępstwa określonego w art. 200 § 1 k.k. uzasadniać może w wielu wypadkach zastosowanie wobec niego określonej w art. 91 § 1 k.k. instytucji ciągu przestępstw albo potraktowanie tych czynów jako popełnionych w zbiegu realnym uzasadniającym wymierzenie, na podstawie art. 86 § 1 k.k., kary łącznej – konsekwencją obu tych rozwiązań jest możliwość ostatecznego wymierzenia kary do wysokości górnego zagrożenia przewidzianego w art. 200 § 1 k.k. zwiększonego

o połowę, a więc sięgającej – ze względu na górną rodzajową granicę terminowej kary pozbawienia wolności – wymiaru 15 lat tego rodzaju kary.

Powołana ustawa z dnia 5 listopada 2009 r., zwana *dużą nowelizacją kodeksów karnych*, wprowadziła ponadto nowe rozwiązania zmierzające do podwyższenia efektywności środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia sprawcy przestępstwa skierowanego przeciwko wolności seksualnej, popełnionego w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, w zakładzie zamkniętym albo w postaci skierowania go na leczenie ambulatoryjne. Rozwiązania te mają istotne znaczenie w kontekście postulatu Pana Rzecznika dotyczącego obligatoryjnego stosowania niektórych środków karnych wobec sprawców popełnionych na szkodę małoletnich przestępstw seksualnych.

Ustawa wprowadziła dookreślenie, że chodzi o taki zakład zamknięty albo ośrodek ambulatoryjny, w którym prowadzona jest terapia farmakologiczna oraz psychoterapia, zmierzające do zapobieżenia ponownemu popełnieniu takiego przestępstwa, w tym w szczególności poprzez obniżenie lub odpowiednie ukierunkowanie zaburzonego popędu seksualnego sprawcy przestępstwa seksualnego, zmniejszające prawdopodobieństwo dopuszczenia się przez osobę poddaną terapii kolejnych tego rodzaju czynów w przyszłości. Należy przy tym zaznaczyć, że sprawcy przestępstw seksualnych związanych z zaburzeniem preferencji seksualnych stwarzają wysokie ryzyko powrotu do przestępstwa, a przez to wymagają specjalistycznych oddziaływań korygujących w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności i właściwego leczenia oraz dozoru po jej odbyciu.

W odniesieniu do osób skazanych za przestępstwo polegające na zgwałceniu osoby małoletniej poniżej 15 roku życia albo zgwałceniu kazirodczym, orzeczenie tego środka zabezpieczającego, w jednej z dopuszczalnych jego postaci, jest obligatoryjne, a jego stosowanie nastąpi po odbyciu przez skazanego kary pozbawienia wolności.

Wspomniana *duża nowelizacja kodeksów karnych* wprowadziła ponadto dwa nowe typy przestępstw, chroniące małoletnich przed przestępczością seksualną, kryminalizujące dwie postaci tzw. *groomingu*, polegające na nawiązywaniu kontaktu z małoletnim w wieku poniżej 15 lat za pośrednictwem systemu

teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej, prowadzącego do seksualnego wykorzystania małoletniego.

Art. 202a § 1 k.k. określa nowy typ przestępstwa, polegający na nawiązywaniu kontaktu z małoletnim w wieku poniżej 15 lat za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej i podejmowaniu czynności zmierzających do spotkania z nim, opartych na uprzednim wprowadzeniu małoletniego w błąd, wyzyskaniu jego błędu lub niezdolności do należytego pojmowania sytuacji albo użyciu groźby bezprawnej, w celu popełnienia przestępstwa zgwałcenia, przestępstwa z art. 200 k.k. lub w celu produkowania bądź utrwalania treści pornograficznych. Z kolei § 2 art. 202b kryminalizuje złożenie małoletniemu w wieku poniżej 15 lat, za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej, propozycji obcowania płciowego, poddania się lub wykonania innej czynności seksualnej lub udziału w produkowaniu lub utrwalaniu treści pornograficznych.

Wprowadzenie obu nowych typów przestępstw, oprócz oczywistych racji aksjologicznych oraz kryminalnopolitycznych przemawiających za wzmocnieniem ochrony małoletnich przez przestępczością seksualną, w szczególności w zakresie przeciwdziałania wykorzystywaniu przez sprawców tych czynów nowych rozwiązań technicznych, ułatwiających nawiązywanie kontaktu z małoletnimi oraz zachowywanie anonimowości przez zmierzającego do takiego kontaktu sprawcę, wypełnia wymóg dostosowania polskiego prawa do postanowień *Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych*, zwanej *Konwencją z Lanzarote*, podpisanej przez Polskę w dniu 25 października 2007 r., w szczególności postanowienia zawartego w art. 23 Konwencji.

Postanowienie to nakazuje państwom-stronom wprowadzenie karalności umyślnego składania propozycji spotkania dziecku, które nie osiągnęło wyznaczonego krajowym porządkiem prawnym tzw. wieku przyzwolenia, za pośrednictwem technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych, w celu popełnienia przeciwko dziecku wskazanych w tym przepisie Konwencji przestępstw seksualnych.

Istotną zmianę wprowadzoną dużą nowelizacją stanowi również poszerzenie katalogu czynów określonych w art. 19 ust. 1 *ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji* (Dz. U. z 2007 r., Nr 43, poz. 277, z późn. zm.), w stosunku do których dopuszczalne jest stosowanie kontroli operacyjnej, o omówione dwa nowe typy przestępstw, kryminalizujące *grooming*, określone w art. 200a k.k. Możliwość posłużenia się kontrolą operacyjną, w szczególności poprzez stosowanie środków technicznych umożliwiających uzyskiwanie i dowodowe utrwalanie informacji przekazywanych za pomocą sieci telekomunikacyjnych powinno istotnie przysłużyć się podwyższeniu efektywności walki z tego rodzaju przestępczością.

W kontekście przedstawionych powyżej rozwiązań, jak również mając na uwadze nowy typ przestępstwa określony w art. 202b k.k., penalizujący publiczne propagowanie zachowań pedofilskich, a mający na celu przeciwdziałanie propagowaniu tzw. pozytywnej pedofilii, uzasadniony jest pogląd, że *duża nowelizacja kodeksów karnych* istotnie poszerzyła zakres ochrony małoletnich, w szczególności w wieku poniżej 15 lat, przed wykorzystaniem seksualnym, jak również zwiększyła w znacznym stopniu efektywność tej ochrony, zaostrzając odpowiedzialność karną za najgroźniejsze przestępstwa seksualne popełnione na szkodę małoletnich.

II. Odnosząc się do postulatu zagwarantowania małoletnim w wieku powyżej 15 lat uprawnień do inicjowania postępowania karnego o przestępstwo z art. 197 k.k. należy zauważyć, że zasygnalizowany problem dotyczy zagadnienia złożenia prawnie skutecznego wniosku o ściganie sprawcy przestępstwa zgwałcenia w szczególnej sytuacji procesowej, a mianowicie w wypadku, gdy to przedstawiciel ustawowy małoletniego albo osoba pozostająca z bliskim z nim związku, jest sprawcą tego przestępstwa. W takiej sytuacji jest oczywiste, że organ procesowy, dostrzegając okoliczności motywujące przedstawiciela ustawowego małoletniego pokrzywdzonego do działania sprzecznego z interesem małoletniego, ma nie tylko możliwość ale również powinność wystąpienia do sądu rodzinnego o ustanowienie kuratora dla małoletniego pokrzywdzonego. Zgodnie z przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, jeżeli żadne z rodziców (opiekunów) nie może reprezentować dziecka

pozostającego pod władzą rodzicielską (art. 98 § 2 i 3 k.r.o.), reprezentuje je kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy (art. 99 k.r.o.). Organ prowadzący sprawę jest zatem obowiązany zwrócić się do sądu opiekuńczego o ustanowienie kuratora dla osoby nie mającej zdolności procesowej.

Należy zwrócić uwagę, że ściganie na wniosek pokrzywdzonego dotyczy nie tylko przestępstw z art. 197 k.k. (zgwałcenie), ale także z art. 199 § 1 k.k. (seksualne wykorzystanie stosunku zależności albo krytycznego położenia) oraz art. 198 k.k. (seksualne wykorzystanie niepoczytalności lub bezradności), o ile stan ofiary nie jest wynikiem trwałych zaburzeń psychicznych. W wypadku wszystkich tych przestępstw popełnionych na szkodę małoletniej osoby w wieku powyżej 15 lat niezbędne jest złożenie wniosku o ściganie.

Wskazać należy, że odmienna sytuacja zachodzi w odniesieniu do ścigania sprawców analogicznych czynów przestępczych popełnionych na szkodę osób w wieku poniżej 15 roku życia, które są ścigane z urzędu, z uwagi na mający zastosowanie w takich przypadkach w ramach kumulatywnej kwalifikacji prawnej czynu art. 200 § 1 k.k., kryminalizujący obcowanie płciowe z małoletnim w wieku poniżej 15 lat, dopuszczenie się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej, a także doprowadzenie jej do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania.

Niezależnie jednak od poczynionych powyżej uwag, wyrażona przez Pana Rzecznika troska w zakresie zapewnienia pełnej możliwości ścigania wszelkich przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych na szkodę osób małoletnich, i wynikające z niej postulaty, zasługują na poparcie.

Są one zbieżne z prowadzonymi obecnie w Ministerstwie Sprawiedliwości pracami nad *projektem ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, mającym na celu pełne dostosowanie polskiego prawa do regulacji zawartych we wspomnianej *Konwencji Rady Europy z dnia 25 października 2007 r. o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach* oraz w *Konwencji Rady Europy z dnia 23 listopada 2001 r. o cyberprzestępczości*. Projekt ten, objęty planem pracy Rządu na II półroczu 2010 r., znajdujący się na etapie bezpośrednio poprzedzającym skierowanie do konsultacji

społecznych i uzgodnień międzyresortowych, przewiduje wprowadzenie trybu ścigania z urzędu w odniesieniu do przestępstw określonych w art. 197, 198 i 199 k.k., popełnionych na szkodę małoletniego, poprzez nadanie art. 205 k.k. następującego brzmienia:

„Art. 205. Jeżeli pokrzywdzony nie jest małoletni, ściganie przestępstw określonych w art. 197 lub 199 § 1, jak również w art. 198, jeżeli określony w tym przepisie stan ofiary nie jest wynikiem trwałych zaburzeń psychicznych, następuje na wniosek pokrzywdzonego.”;

III. Odnosząc się do propozycji redakcyjnego wyodrębnienia art. 199 § 3 k.k. i umiejscowienia do w odrębnym artykule należy zauważyć, że przepis ten zawiera kompletny zespół znamion pozwalający na pełną rekonstrukcję opisu czynu zabronionego, i brak jakichkolwiek podstaw do odwoływania się do art. 199 § 1 k.k. w celu odczytania normy sankcjonującej wyrażonej w analizowanym przepisie. Za umiejscowieniem omawianego przepisu w art. 199 k.k. przemawia natomiast okoliczność, że działanie sprawcy ukierunkowane jest na oddziaływanie na nieukształtowaną osobowość małoletniego pokrzywdzonego, zaś artykuł ten obejmuje zakresem penalizacji zachowania ukierunkowane wobec drugiej osoby znajdującej się w szczególnej sytuacji motywacyjnej (krytyczne położenie, stosunek zależności – art. 199 § 1 k.k.). Stąd też objęcie wspólną jednostką redakcyjną wszystkich zachowań wykorzystujących zaburzenia lub ograniczenia sfery wolitywnej, czy to wynikające z konkretnej sytuacji życiowej, czy też nie do końca ukształtowanej osobowości pokrzywdzonego, jest uzasadnione.

Niezależnie od powyżej przedstawionych argumentów należy wskazać, że nowelizacja art. 199 § 3 k.k. jest objęta ramami wspomnianego, opracowanego w Ministerstwie Sprawiedliwości *projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, w związku z wynikającym z postanowień *Konwencji z Lanzarote* wymogiem kryminalizacji w prawie krajowym korzystania z prostytucji dziecięcej. Art. 199 § 3 k.k. penalizuje zachowania na tle seksualnym wobec małoletniego (m.in. w zamian za korzyść majątkową lub osobistą, lub ich

obietnicę) będące jednak wynikiem inicjatywy innej osoby niż małoletni, o czym przesądza posłużenie się w opisie typu czynu znamieniem „doprowadzenia” małoletniego do obcowania płciowego lub innej czynności seksualnej. *Konwencja z Lanzarote* nie uzależnia jednak odpowiedzialności karnej od tego, z czyjej inicjatywy doszło do takiego zachowania. Stąd też projekt przewiduje wprowadzenie kryminalizacji korzystania z prostytutki dziecięcej, niezależnie od okoliczności, czy inicjatywa obcowania płciowego lub innej czynności seksualnej wyszła od osoby dorosłej czy też od małoletniego.

IV. Odnosząc się do postulatu wydłużenia okresu przedawnienia przestępstw o charakterze seksualnym podtrzymuję stanowisko Ministra Sprawiedliwości w tym przedmiocie wyrażone w odpowiedzi na wystąpienie Pana Rzecznika z dnia 11 lutego 2010 r., wraz z leżącą u jego podstaw argumentacją.

Zgodnie z wyrażonym wówczas i zachowującym aktualność poglądem obowiązujące przepisy Kodeksu karnego odnoszące się do problematyki przedawnienia karalności przestępstw zapewniają możliwość skutecznego ścigania przestępstw o charakterze seksualnym, skierowanych przeciwko osobom małoletnim, zapewniając równocześnie w tym zakresie generalną zgodność polskiego prawa z wymogami wynikającymi z art. 33 *Konwencji z Lanzarote*.

Tytułem przypomnienia wspomnieć jedynie w tym miejscu należy, że w polskim prawie karnym dokonano w tym zakresie w ostatnich latach szeregu istotnych zmian.

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 163, poz. 1363) wprowadziła przepis art. 106a k.k., zgodnie z którym nie podlega zatarciu skazanie na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, jeżeli pokrzywdzonym był małoletni poniżej lat 15.

Ustawa z dnia 24 października 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 214, poz. 1344) dodała do art. 101 k.k. nowy przepis, oznaczony jako § 4, zapewniający możliwość ścigania sprawców

wymienionych w nim przestępstw o charakterze seksualnym, w przypadku, gdy pokrzywdzonym jest małoletni, co najmniej przez okres 5 lat od osiągnięcia przez pokrzywdzonego 18 lat.

Natomiast powołana wcześniej *duża nowelizacja kodeksów karnych* wprowadziła zaostrzenie odpowiedzialności za niektóre przestępstwa o charakterze seksualnym, w tym popełnione na szkodę małoletniego. Zgodnie ze znowelizowanym brzmieniem przepisu art. 197 § 3 k.k., określone w nim czyny są zbrodniami, zagrożonymi karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat, co równocześnie powoduje, że okres przedawnienia ich karalności uległ przedłużeniu, i zgodnie z art. 101 § 1 pkt 2 k.k. wynosi 20 lat (dotychczas czyny takie, kwalifikowane jako zgwałcenie w typie podstawowym, zaś w wypadku czynu popełnionego na szkodę małoletniego w wieku poniżej 15 lat – kwalifikowane kumulatywnie z art. 200 § 1 k.k., przedawniały się z upływem 15 lat od chwili popełnienia).

V. Odnosząc się do postulatu dotyczącego nowelizacji art. 202 § 2 k.k. poprzez zmianę znamienia „w sposób umożliwiający zapoznanie się” na znamię bardziej precyzyjne, z uwagi na znaczną dostępność treści pornograficznych oferowanych za pośrednictwem Internetu, należy wyrazić pogląd, że obecne brzmienie przepisu zapewnia szeroką ochronę przed publicznym prezentowaniem treści pornograficznych, zapewniając tym samym bezpieczeństwo małoletnich użytkowników Internetu. Wskazać przy tym należy, że norma prawno-karna w miarę możliwości powinna być wyrażona językiem precyzyjnym, z drugiej zaś syntetycznym. Znamię typu przestępstwa z art. 202 § 2 k.k. w sposób dostateczny realizuje wskazane wymagania, natomiast problem stosowania odpowiednich zabezpieczeń przez administratorów sieci Internet, choć jest zagadnieniem bardzo istotnym, nie należący do problematyki prawa karnego, i powinien stać się przedmiotem ewentualnej regulacji administracyjnoprawnej.

VI. Propozycję dotyczącą wprowadzenia zakazu posiadania lub przechowywania treści pornograficznych z udziałem małoletniego należy uznać za uzasadnioną. Wspomniany, opracowany w Ministerstwie Sprawiedliwości *projekt*

ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, obejmuje swoimi ramami nowelizację unormowań odnoszących się do problematyki pornografii dziecięcej, wypełniającą wymogi wynikające z postanowień Konwencji z Lanzarote.

Projekt przewiduje wprowadzenie prawnokarnie chronionego zakazu utrwalania i posiadania treści pornograficznych z udziałem małoletniego, przy równoczesnym uchyleniu przestępności czynu, zgodnie z zezwoleniem wynikającym z art. 20 pkt 3 Konwencji z Lanzarote, w wypadkach, w których utrwalenie treści lub ich posiadanie następuje za zgodą małoletniego, który ukończył 15 lat i wyłącznie na prywatny użytek.

VII. Zasygnalizowana przez Pana Rzecznika potrzeba systematycznego organizowania szkoleń podnoszących kompetencje sędziów i prokuratorów w zakresie spraw związanych z przestępczością na szkodę małoletnich znajduje odzwierciedlenie w bieżących i przyszłych planach szkoleń Ministerstwa Sprawiedliwości.

Należy podnieść, że Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury kontynuuje działalność prowadzoną w tym zakresie przez Krajowe Centrum Szkolenia Kadr Sądów Powszechnych i Prokuratury. W roku bieżącym Dział Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej KSSiP przewiduje przeprowadzenie szkolenia zatytułowanego „Metodyka prowadzenia postępowań karnych w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece, wolności seksualnej i obyczajności”.

Wśród zagadnień objętych szkoleniem, które odbędzie się w dniach od 29 listopada do 1 grudnia 2010 r. w Krakowie, a dedykowane jest prokuratorom, asesorom prokuratury oraz sędziom orzekającym w sprawach karnych, wymienić należy m.in. następujące zagadnienia:

-metodyka postępowania z małoletnim świadkiem/pokrzywdzonym w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz przeciwko rodzinie i opiece; stosowanie art. 185a i art. 185b k.p.k.;

-rola niebieskiego pokoju, udział psychologa, zastosowanie urzędzeń rejestrujących,

-postulat bilansowania dokładności przesłuchania z delikatnością materii,

-pomoc ofiarom przestępstw – ocena potrzeb i inicjowanie wsparcia udzielanego pokrzywdzonym, współpraca z organizacjami powołanymi do pomocy pokrzywdzonym.

Szkolenie przewidziane jest na 50 uczestników i obejmować będzie prokuratorów, asesorów prokuratury oraz sędziów ze wszystkich apelacji.

Wyrażając podziękowanie za okazywaną przez Pana Rzecznika aktywność w zakresie wspierania rozwiązań chroniących małoletnich sprawców przemocy seksualnej oraz innych czynów przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wyrażam równocześnie przekonanie, że wskazane w niniejszym piśmie, a opracowane w Ministerstwie Sprawiedliwości projektowane zmiany przepisów prawa karnego, realizujące w istotnym zakresie postulaty Pana Rzecznika, zmierzać będą do istotnego wzmocnienia prawnej ochrony należnej tej szczególnej kategorii osób pokrzywdzonych.

Z wyrazami szacunku

